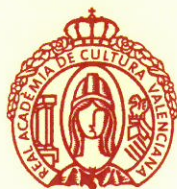


REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA

# **Història de la Paraula més Bandejada: *en Valencià***

DISCURS LLEGIT EL DIA 4 DE JUNY DE 2019  
EN LA SEUA RECEPCIÓ COM ACADÈMIC DE NÚMERO  
PER L'ILM. SR. EN XAVERIO BALLESTER

I CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMIC DE NÚMERO  
ILM. SR. EN LEOPOLDO PEÑARROJA TORREJÓN



REAL ACADÈMIA DE  
CULTURA VALENCIANA

VALÈNCIA  
2019

# Història de la Paraula més Bandejada: *en* Valencià

Xaverio BALLESTER  
XAVERIO BALLESTER

**Resum:** De totes les paraules reals, genuïnes, històriques, tradicionals i democràtiques de la llengua valenciana segurament no n'hi ha cap altra més censurada, prohibida i bandejada que *en* en sentit instrumental i comitatiu, preposició que ha acompanyat tota l'història de la llengua valenciana des de la seua primera documentació en el segle XIII i que, no contrastant, deu ara competir en una preposició molt més recent, espúria i forànea. La proscripció de *en* decretada pels enemics de la llengua del poble comporta empero la destrucció d'un ric patrimoni i l'intent de tergiversar una interessantíssima història llingüística que mos proponem descriure i defendre.

**Resumen:** De todas las palabras reales, genuinas, históricas, tradicionales y democráticas de la lengua valenciana seguramente no hay ninguna otra más censurada, prohibida y proscrita que *en* en sentido instrumental y comitativo, preposición que ha acompañado toda la historia de la lengua valenciana desde su primera documentación en el siglo XIII y que, sin embargo, debe ahora competir con una preposición mucho más reciente, espuria y foránea. La proscripción de *en* decretada por los enemigos de la lengua del pueblo comporta empero la destrucción de un rico patrimonio y el intento de tergiversar una interesantísima historia lingüística que nos proponemos describir y defender.

**Abstract:** Of all the real, genuine, historical, traditional, democratic words belonging to the Valencian language, surely none has been more censored, prohibited and banished than the preposition *en* in its instrumental and comitative sense. This preposition has accompanied the whole history of the Valencian language since it was first documented in the 13<sup>th</sup> century. However, *en* in this sense must now compete with a much more recent, spurious, foreign preposition. Nevertheless, the prohibition of *en*, decreed by the enemies of popular, vernacular speech, amounts to the destruction of a rich piece of our heritage and an attempt to distort its intensely interesting linguistic history, which we shall now outline

Excelentíssimes i ilustríssimes Senyores Acadèmiques, Excelentíssims i  
ilustríssims Senyors Acadèmics,

**A**ns de tot voldria donar les gràcies al màxim responsable de la meua presència hui ací, a l'amic i colega el doctor José APARICIO, a qui conec i admire com a arqueòlec, valencianiste i com a persona des de fa molt de temps, des de—crec recordar—l'any capicoa de 2002. Quan ell me parlà del seu interés en propondre mon nom com a membre d'esta real acadèmia, li doní el meu consentiment baix l'única condició de que en presentar la meua candidatura no entrara en mercadeigs ni barates. Sé que les pressions han segut grans, pero els dos podem dir en veu ben alta que s'ha conseguit l'objectiu i que estic ací sense pactes per baix de la taula, sense concessions ni rellonges regalats. Parle hui ací i espere sempre poder parlar lliure, sense més compromisos que la meua llealtat als lleals i la meua consciència.

Al nom de l'acadèmic José APARICIO voldria també afegir uns atres noms d'acadèmics, aquells que per a mi han segut un referent científic, per les seues contribucions acadèmiques, pero també un referent moral, puix sense dubte a tots ells els haguera anat molt millor fent la seua llabor en uns atres àmbits o institucions que paguen molt millor a deslleals, acomplexats i renegats, persones que han optat per aquell camí que, com digué el poeta, en cas de dubte resulta ser sempre el camí més ètic: optaren simplement pel camí més difícil, el camí més incómodo de defendre la veritat, la dignitat i la raó davant dels més forts i ser la veu del

poble desposseït, humiliat o silenciàt. Per tractar-se de persones propenques al meu àmbit filològic me permetran vostés que, entre tantes personalitats científicament rellevants i ací presents, cite només els noms dels historiadors Amparo CABANES i José Vicente GÓMEZ o dels llingüistes Voro LÓPEZ i Leopoldo PEÑARROJA.

La *litúrgia* de l'ocasió prescriu igualment que el nou acadèmic electe faça una semblança de l'acadèmic la qual vacant ve a ocupar. És un requisit que té un component un poquet enujós per a l'acadèmic entrant, puix que en condicions normals qualsevol dels acadèmics presents tindrà un coneiximent molt major que el que puga tindre l'acadèmic *in pectore*, i més quan, com en este cas, l'acadèmic que se n'anà, fon decà d'esta molt ilustre institució i ademés durant un bon grapat d'anys, a banda d'eixercir com a acadèmic durant un llarguíssim periodo (1973–2014). En el meu cas, puc a lo manco contar en la ventaja d'haver-lo conegut personalment. I—estaràn vostés d'acort—era certament un home que impressionava per la seua coherència, per la fermea de ses idees, per la profunda convicció i per la forma vehement de defendre-les, sense complexos, sense covardies. El doctor en dret SIMÓ SANTONJA Vicente Luis, en eixe segon sobrenom tan alcoyà, era un home multifacètic: articuliste, docent, ensagiste, notari, poeta... home d'una activitat incessant, infatigable, una força de la naturalea. Vicent Lluís era una persona exuberant, autor d'una gran cantitat d'obres, tant artícles com llibres i comprenent temes tan diversos com el vi i la gastronomia, el dret foral, la llengua valenciana, els drets humans i els drets del poble o la pila bautismal de S. Vicent FERRER... al cap, un

## *homo polygraphōtatos,*

com digué un atre home de lleis, l'advocat Marc Tuli CÍCERÓ (*Att.* 13,18,2) del prolífic escriptor romà Marc Terenci VARRÓ.

En una circumstància molt semblant ad esta, despuix del discurs d'ingrés de la Illma. Sra. Na M<sup>a</sup> Desamparados CABANES, en sa contestació l'antic decà li dedicà uns versos del poeta Ramón ANDRÉS I CABRELLES (1869–957). Els tornaré a citar hui, perque crec que aquells versos escollits per l'acadèmic SIMÓ mateixa són uns versos que també es poden perfectament aplicar al mateix SIMÓ:

«Tin fe, tin esperança, pren lo treball per guia,  
Darrere la nit fosca renaix la llum del dia»

Espere poder i saber continuar perseverant honestament en eixe bell lema de mantindre l'esperança tenint sempre el treball com a guia.



A l'hora de triar un tema per ad este discurs d'ingrés hem tingut ben present la conveniència de no elegir un aspecte massa especializat, tenint en conte la pluralitat d'interessos i competències dels acadèmics d'esta ya centenària institució. Hem volgut també ser fidels a nosatros mateixa en l'elecció del tema, en el sentit d'intentar abordar, donades les circumstàncies, una qüestió que poguera ser d'interés general, senzilla d'expondre, clara—en lo possible—en el seu message i en un component *pedagògic* que fora, digam, metodològicament útil. Puix be, m'ocuparé

d'un assumt molt menut, molt chicotet, d'un detallet.

### *Minutias curat philologus:*

de coses chicotiues s'ocupa el filólec, diu l'anònim adagi llatí i en veritat mos ocuparem ací d'una única paraula i molt menudeta, d'un monosílap, dins d'una inveterada tradició, més que centenària, de la lliteratura i llingüística valenciana, pensem només en el *Vocabulari Monosilábich* de MARTÍ Y GADEA (1915) o en aquell *Deu y lo món* de Benito ALTET (1858), començant: «¿Com puch dir ¡trist de mí! res en just lláu», més de siscents versos en valencià escrits tots ells en monosílaps... i no és l'únic cas dins de la nostra singular tradició lliterària.

Puix be, la parauleta triada té tres particularitats—les tres, com de seguideta vorem—totalment interrelacionades i que fan que hui haja segut la paraula elegida per ad est acte. Primerament, se tracta d'una paraula valencianíssima. En segon lloc, és una veu la presència de la qual en la llengua té, com intentarem demostrar més avant, importants implicacions llingüístiques... i lliteràries, en virtut de les seues múltiples ramificacions. Finalment, se tracta—aixina ho creem sincerament—de la paraula més perseguida, proscria, prohibida i bandejada del valencià real, del valencià del poble, del valencià democràtic, del valencià en eixe adjectiu que, com li sentí dir un dia al plorat SIMÓ SANTONJA, també i tant be el definix: del valencià *genuí*. Estic parlant, naturalment, d'eixa preposició que ha segut descrita per algú com a «preposició confusionària» (Martí 2009: 148): de la preposició *en* en els seus dos valors antics i tradicionals, el locatiu o de lloc (espanyol *en*; anglés *in*) i

l'instrumental o de companya (espanyol *con*; anglés *with*).

En suma, una parauleta molt interessant en eixos tres aspectes capitals de:

- valenciana,
- implicacions, i
- transcendència.

Puix be, lo que primerament devem ratificar és el mencionat valencianíssim caràcter de la preposició, ya que, com apareix reflectit en qualsevol bon manual o diccionari, ya siga de la llengua valenciana o d'una llengua catalana *ultra fines*, en son sentit instrumental *en* representa un us típicament, inconfundiblement valencià. El mateix us trobem també en el tortosí (Veny 1998: 103: «*en*, amb»), parla unàniment considerada des de la *ortodoxia* anexionista com a pertanyent al català, no al valencià, pero parla que molts estudiosos han considerat un dialecte valencià, puix «participa sovint de les solucions valencianes» (Veny 1991: 107). En tot cas, una característica llingüística que trobem, com tantes atres, només de l'Ebre cap avall, de l'Ebre *pac aci*. No cal, per descontat, dubtar de la valenciana del terme—ya clar, entre atres, per a VENY (1998: 114), CASANOVA (2004: 138) o MARTÍ (2009: 142–3...), ya que la veu està perfectament viva, tenim *en* en valencià valencià, en el valencià genuí i real i además, com diu el vell refrà,

«En lo cuch se peixca languila»

(Ròs 1736: 55) i, com és normal, l'agressió a un element d'una llengua,



encara que element molt menudet com és este, té conseqüències encadenades que finalment desvirtuen les seues característiques més idiosincràtiques. També els *llingüicidis*, com tots els altres delits humans, deixen ses chafades, deixen la seua impronta en l'escena del crim. Escomencem, puix, en les implicacions llingüístiques que arrosega el bandeig de la tradicional preposició *en* de l'idioma valencià.

Aixina, per eixemple i tal com reconeix VENY (1998: 113), en la major part del valencià l'article *lo* «s'usa només com a variant contextual darrere la preposició *en* (“*en lo ventre buit*”)», de manera que els *Àtiles* llingüístics, en prohibir el genuí *en*, prohibixen també—un mal colateral—el preciós arcaisme (*en lo carrer, en lo món...*) de l'article originari, antic, clàssic i històric *lo*.

Semblantment en valencià ni existix ni pot existir una forma *ambdós*, les variants històriques i patrimonials són *abdós*—hui un cultisme en valencià—i la forma en assimilació fonètica *amdós*. Si *ambdós* – *ambdues* és forma analògica pero artificial en català ¿qué no serà en valencià, llengua on

## maj, jamaj i enjamaj

s'ha utilitzat *amb*?

Darrerament podem citar una atra i ben curiosa implicació llingüística que arrosega l'intent d'eliminar el nostre *en* de la llengua *normativa*. Resulta que la paraula *panoli* és una de les còpies lèxiques del valencià que ha passat—i en molt d'èxit—a la multinacional i transcontinental

llengua espanyola. Que la forma siga d'orige valencià queda perfectament clar per la seua diàfana etimologia: *pa en oli*. Ya ALCOVER (& Moll 2001/2 s. *panoli*<sub>2</sub>): «home curt d'enteniment, excessivament ingenu o ignorant (val.); cast. *panoli, bobalicón* [...] Etim.: grafia aglutinada de *pa en oli*, 'pa amb oli' [...] s'explica perfectament com un valencianisme introduït en el castellà; el seu origen queda patent pel significat de 'coca a base d'oli' que té en tortosí i en el valencià septentrional». Conseqüentment, els tan abundants i millor pagats censors de l'expressió popular i democràtica del poble parlant deurien bandejar també la paraula *panoli* en valencià i, si segons ells no existix la preposició *en*, ells mateixos haurien de dir i escriure *pamboli*. El *Corpus Diacrónico del Español* (*CORDE* en abreviatura) de la Real Academia Española presenta la data de 1885 com primerenca documentació de la forma en espanyol i 1972 com darrera. Esperem que els normativistes no obliguen als més de quatre-cents milions de parlants d'espanyol a *normalitzar* la forma i pronunciar *pamboli*.

Passant ara a les ramificacions lliteràries, passant ara—per dir—ho aixina—a raonar de l'anguila, per a parlar—ne pròpiament hem de fer primer un chicotet *excursus* i expondre breument u dels majors escàndals culturals i en concret lliteraris als que havem segut somesos els valencians:

## la negació de Sent Pere,

la negació de S. Pere PASQUAL, el famós bisbe valencià de Jaén mort segons la tradició el 6 de decembre de 1300. Pero ara i ací no és tan

important l'any de sa mort quant l'any de son naixement i que eixa tradició situa en València capital el mateix dia 6 de decembre de 1277, és dir, onze anys abans de la lliberació de València per obra de JAUME I i les seues hosts. Una datació, per tant, molt poc—digam-ne—*digestiva* per als partidaris, ací i allí, de l'anexionisme llingüístic, del *Anschluss* dels ultrarregionalistes, d'ençà i dellà, ya que u dels seus dogmes més sacrosants i necessaris és l'eliminació completa, la *Endlösung*, la solució final o total aniquilació de qualsevol parlant d'una llengua romànica en terres valencianes abans de l'arribada de JAUME I i en eixe sentit la figura d'un cristià en terres encara mores, d'un mossàrap naixcut en la capital de l'immediatament futur regne cristià i que ademés escriurà en castellà i en valencià, dona oix i resulta evidentment un verdader fastidi.

L'historicitat del bisbe PASQUAL no fon mai impugnada fins a l'any 1986 en un artícul de només 15 pàgines firmades per un especialista en còdexs i archius, el català RIERA I SANS. Segons est autor: «no hi ha cap indici que permeti suposar-lo del segle XIII» (1989: 229), essencialment perque «els manuscrits no donen tampoc cap indici que permeti suposar que aquestes obres foren escrites a final del segle XIII [...] tots els manuscrits catalans del bisbe [...] són posteriors a 1430. I el seu llenguatge correspon ben bé a aquesta época, sense cap arcaisme flagrant. Aquesta era també l'opinió del professor Manuel Sanchis: "No se puede afirmar que el valenciano del siglo XIII fuera como el del siglo XV en el cual están vertidas las obras de San Pedro Pascual"» (Riera 1986: 54).

Cridanera característica de l'estil expositiu de RIERA és, com estem veent, el seu caràcter categòric i apodíctic; de la seua obra més fa-

mosa, la *Biblia Parva*, diu: «que *Lo Bisbe de Jaén* fou escrit entrat el segle XV no necessita demostració, perquè qualsevol persona mitjanament entesa ho pot comprovar observant el seu llenguatge; o almenys convèncer-se que no hi ha cap indicatiu que permeti suposar-lo del segle XIII, com els mercedaris han pretès des del segle XVII, atribuint-lo a un inexistent sant Pere Pasqual» (Riera 1989: 229). Al cap, la categòrica conclusió d'est autor és: «sant Pere Pasqual, valencià, mercedari, bisbe de Jaén, no ha existit mai [...] el suposat sant és fruit de la invenció d'un falsari del segle XVII; i [...] les obres que li són atribuïdes no són seves [...] i, a més, no tenen res de valencianes» (Riera 1986: 46), opinió esta última, per cert, en flagrant contradicció, com ara vorem, en l'opinió *experta* expressada per SANCHIS GUARNER, a qui, en canvi, tan pedíssequament segueix RIERA en lo tocant a la datació de la llengua pascasiana. *Item* i en referència de nou a la *Biblia Parva* diu RIERA (1986: 59): «ni el bisbe era valencià, ni el llibre té cap característica que permeti considerar-lo com a valencià, ni hi ha motius per identificar l'autor del llibre amb el bisbe de Jaén mort a Granada l'any 1300», o «aquest sant és un invent dels mercedaris del segle XVII» (Riera 1989: 233) etc. etc. L'hipòtesis de RIERA tingué, com era d'esperar, un èxit—tan descomunal com acrític—entre les *filas* dels que mai han volgut sixquera dubtar de

## l'orige *transebraic* del valencià

i del espanyol o aragonés-manchech de la nostra autonòmica comunitat. Per descomtat, aquells que defenen una dependència total—des del principi i fins al diu de hui—de la llengua valenciana respecte a la

llengua catalana, se mostraran decididament proclius a acceptar l'eliminació de la molesta figura de S. Pere i de la seua obra d'un lloc tan prominent i crucial en el panorama dels estudis sobre l'orige de la llengua valenciana, proclius sense dubte a silenciar *ad sæcula sæcularum* este chicotiu *Pepito Grill*, este gatopardià *Don Ciccio Tumeo*, esta veu de la consciència i tancar-lo per sempre en la presò de l'inexistència. Aixina, per eixemple, per al migevaliste castellonenc GUI-NOT l'orige valencià de Pere PASQUAL és simplement l'invent d'un «cronista andalús de 1629» (1999: 160) en referència al mercedari Fra Pedro de SAN CECILIO, autor de la primera biografia del beat i publicada aquell any de 1629. També RIERA apuntà ad aquell mateix personage, qualificat de «frare inventor» (1986: 58), com a màxim forjador del frau: «Fra Pedro de San Cecilio va tenir l'habilitat suficient per conjuminar dades anteriors [...] i, amb petites veritats parcials, construir una gran mentida» (1986: 57). Una gran mentira, sí, senyor, pero no de fra Pedro...

Resulta prou curiós que en tot l'article de RIERA (1986)—treball considerat l'impugnació fonamental de l'autoria per part de Pere PASQUAL de totes les obres tradicionalment ad ell assignades i inclús l'impugnació mateixa de l'existència real del personage—no es done cap eixemple concret—ni tan a soletes un eixemple chicotiu—que prove o ilustre la no valencianitat d'estes obres o la seua segura pertinença al s. XV. Com vérem, en el seu treball RIERA objecta fonamentalment el tardà coneiximent imprés de les obres de S. PERE (1986: 54: «tots els manuscrits catalans del bisbe de Jaén que jo he examinat són posteriors a 1430») i—d'una manera molt genérica i apelant a la *autoritat* de SANCHIS—

certs extemporàneus usos llingüístics: «el seu llenguatge correspon ben bé a aquesta època [...] Aquesta era també l'opinió del professor Manuel Sanchis: “No se puede afirmar que el valenciano del siglo XIII fuera como el del siglo XV en el cual están vertidas las obras de San Pedro Pascual”» (Riera 1986: 54). Però ¿qué diu més exactament en el seu específic estudi el filòleg SANCHIS GUARNER sobre la llengua de PASQUAL? Res.

## Res de res,

perque en realitat—i açò sí que mos pareix una espècie de frau—eixe *estudi* simplement no existix.

En un volum de caràcter miscelàneu realisat per diverses entitats culturals com a homenage a Pere PASQUAL en ocasió del tercer centenari de sa canonisació, s'arplega en a penes tres paginetes la conferència pronunciada el dia 13 de maig de 1970 pel citat professor en el títul “Mozarabía valenciana en tiempos de San Pedro Pascual y sus problemas lingüísticos”. Essencialment se presenta el resum de la conferència publicada per un anònim “Auditor” en el periòdic “Las Provincias” al sendemà. El resum és tan breu que val la pena citar en la seua integritat la part que mos interessa (1973: 16) i que diu aixina:

«Estudió el disertante lo que fue la mozarabía, especialmente en Valencia, las persecuciones, deportaciones y otros daños que sufrió durante, especialmente, el dominio almohade. Indicó cómo los musulmanes tenían enclavados en los arrabales a los grupos de judíos y mozárabes; éstos, en lo que se denomina San Vicente de la Roqueta, si bien en

algunos casos se situaran fuera de dicho lugar. Ha sido mal señalado el lugar de nacimiento de San Pedro Pascual, de familia mozárabe, siglo XIII, y que sin duda conoció lo que éstos hablaban como el árabe y el latín. Sus obras merecen ser no sólo estudiadas y criticadas, sino, además, editadas con el rigor debido, modo único de que podamos aclarar problemas. En muchas “jarchas” árabes—citó algunas de Sagunto, Bocairente, Denia—se mezclan voces parecidas a las valencianas con las árabes, pero no se puede afirmar que el valenciano del siglo XIII fuese como el del siglo XV, en el cual están vertidas las obras de San Pedro Pascual, como la Biblia Parva o Pequeña, que es distinta, aunque tiene sus afinidades con la obra de Ramón Llull sobre el pagano o gentil que quiere elegir entre las religiones entonces de más prosélitos: El catolicismo, el judaísmo y el mahometismo. (Otra de las obras de San Pedro Pascual fue “Contra Mahoma”)».

Fins ací pròpiament el resum de la charrada, de lo que pot clarament deduir—se que SANCHIS no feu cap d’estudi exhaustiu, ni de llunt, de la llengua de les obres de S. Pere i que potser inclús no feu cap d’estudi. Per un atre costat SANCHIS té raó: la llengua és valenciana ¿pero valenciana del s. XV com—sense aportar cap d’eixemple concret—se llimita a sentenciar el tan a sovint voluble i contradictori filòlec? ¿o és del s. XIII, és dir, de la pròpia época del sant?

Un detall important és que en l’epoca de SANCHIS, pràcticament només contavem en els coneguts “Furs” de València—una obra jurídica i lògicament en molta dependència dels homòlecs texts catalans [i aragonesos]—com a testimoni del valencià parlat en el s. XIII, pero

## adés i ara

contem en moltíssims texts de la segon mitat del s. XIII i texts ademés conservats de manera excepcional en manuscrits que daten d'eixe mateix any—i moltes vegades d'eixe mateix dia—en el que foren escrits, a diferència de lo que succeïx en els “Furs” i també en les obres de PASQUAL Pere.

En efecte, a finals del s. XX se donaren a conèixer algunes obres de la màxima importància per a l'història de la llengua valenciana, texts que, junt en els “Furs de València”, fins ara podrien ser considerats de ple dret els més antics texts escrits en valencià, pero les edicions dels quals són ya d'este mateix sigle, mos referim al llibret de la Cort de la Justícia d'Alcoy (1263–5), el més extens llibre de la Cort de la Justícia de Cocentaina, de dates més dispers (1269, 1275–8, 1288–90, 1294–5), i el també molt extens llibre de la Cort de la Justícia de València (1280–88 i 1298). Encara que siga ocasionalment, entre el molt particular llatí romancejat d'esta época i el a voltes llatinisat romanç jurídic propi d'esta classe de texts, els tres dits llibres reflectixen, sense dubte de manera molt més precisa que els “Furs”, la parla valenciana de l'época, especialment el llibre de Cocentaina, texts a on, entre les declaracions lliterals durant els interrogatoris, enumeracions testamentàries i unes atres diverses descripcions, no és sempre possible silenciar, baix el llenguage *cancilleresc* oficial, la parla genuïna, el ver-dader *valencianesch* del poble.



Ara, per tant, sí podem fer una comparació directa entre la llengua valenciana àmpliament documentada en els tres importants llibres de cort valencians i la llengua de S. Pere PASQUAL. Nosatros hem fet eixa faena i podem de manera taxativa alvançar que, contra lo afirmat de manera tan sumaríssima per SANCHIS, la llengua de Pere PASQUAL, sí és del s. XIII.

Una atra qüestió és intentar endevinar quins pogueren ser els motius que dugueren a Manuel SANCHIS a datar—erròneament sostenim—la llengua pascasiana

## en doscents anys de retard.

Per desgràcia l'estudiós valencià no fon més precís a l'hora de determinar quins concrets elements llingüístics el dugueren a formular tan categòric veredictes, veredictes empero de manera acrítica acceptat per RIERA en raó segurament de la llavors *auctoritas* llingüística de SANCHIS. Allò no obstant, sí sembla molt significatiu que SANCHIS accepte sense cap d'objecció la valencianitat dels texts atribuïts a S. Pere.

Aixina i tot—en acabant ací el nostre *excursus*—donant-li voltes al cap, no és difícil supondre que u d'eixos elements que en la ment de SANCHIS demostraria que l'obra en valencià de PASQUAL correspondria al s. XV, seria molt provablement i precisa l'us de la preposició *en* en valor instrumental, us, que en l'època de SANCHIS només estava testimoniàt a partir del nostre sigle d'or. Ya en el *Diccionari* d'ALCOVER

(& Moll 2001/2: *s. amb*) trobem: «Al regne de Val. i a la Ribera d'Ebre, aquesta prep. s'és reduïda a *en*. “Se va casar en una xica” (= amb una xica); “Anava en un amic”. Aquesta confusió comença a aparèixer en textos valencians del segle XV». La mateixa pauta segueix, per exemple, VENY (1998: 114) en el seu manual: «*en* supleix el valor de *amb*, des del s. XV (*Caça en el furó*, caça amb la fura)». L'expressió del dialectòlec mallorquí és, per cert, una miqueta ambigua, puix que podria ser entesa com si fora “*en supplex amb*”, quan lo que vol dir, és “*en suplix ‘amb’*” («el valor de *amb*»), ja que hi ha que dir—ho molt clarament *amb* mai s'ha amprat en el valencià real i genuí, perquè es tracta—alvancem ja—d'una innovació, d'una forma inclús relativament recent en català, a on tradicionalment i durant segles s'ha gastat en el seu lloc la preposició *ab*, actualment obsoleta en *abdós* llengües. Tampoc, clar, *pace* ALCOVER i com en seguideta vorem, *en* és ni pot ser cap *reducció* fonètica de la més moderna forma catalana *amb*.

Certament fins a fa uns pocs anys disponíem d'una abundant i antiga documentació sobre est us de *en*, documentació que arrancava en el nostre lliterari sigle d'or, en el sigle XV i des de llavors la formeta no ha deixat mai d'usar—se. Ya, per exemple, en ROIÇ DE CORELLA (1495: L<sup>vi</sup>: *crucificats en nofaltres*

### *aquefts dos ladres*

i també *en mi crucificats: en tu qui est lo mig: y ab tu crucificat yo repose*), en el *Ordinari Metropolità* de 1514 (f. 112: *En les quals folles e falsissimes paraules feu major offensa a deu*), en documents ben oficials com els estatuts de l'Universitat de València: *tinguen gran*

*conte en no sufrir* (1655: 40) o en el refraner de RÒS (1736): *Cada loco en sòn thema* (49), *En qui no pots medrar, deixa de porfiar* (54), *En la pacencia tot salcança* o *En qui vaig, vaig* (55), el ya citat *En lo cuch se peixca languila* (55), *Muller que no mentja en vos, après mentja mes que dos* (73) etc. Per descomtat, *en* és l'única preposició que en sentit sociatiu–comitatiu coneix la lliteratura valenciana del nostre sigle de plata. Aixina, per eixemple, en *L'Agüelo Pollastre* de BERNAT BALDOVÍ (1859: 12) tenim un magnífic joc de paraules: *no hia atre póble en Europa,/ cuant y manco en la Ribera,/ ahon se puga menchar sopa/ mes fásilment que... en Cullera* (uide Martí 2009: 142–3: «normal a l'època, d'acord| amb l'us popular»). Certament, en época d'ALCOVER, SANCHIS i VENY la documentació del *en* instrumental valencià arrancava només a partir del s. XV. Pero ara...

L'us del *en* instrumental no estaria documentat en seguritat en el citat *Llibre de la Cort* d'Alcoy, llibre al que, a hores d'ara, provablement li corresponga en purea el calificatiu de primer text escrit en valencià, pero sí en el més extens *Llibre de la Cort de la Justícia* de Cocentaina, a on, en efecte, no pot raonablement dubtar–se de sa presència. Si per a 1269 tenim un dubtós valor de *en* en la expressió *en pena de C morabatins* (Torró 2009: 37 <sup>registre</sup> 52; *cfr.* 37 <sup>r</sup> 51: *sotz pena de C morabatins*), ya molt més segur és el cas d'un *en* tachat i substituït per *ab* en un document del mateix any: *lo plet que avia ab a[qu]el* (Torró 2009: 51 <sup>r</sup> 101). També per a *en aquel diners* (Torró 2009: 53 <sup>r</sup> 104 <sup>any</sup> 1269) el valor instrumental resulta més que verosímil i valor que ya no podem dubtar–ne en l'expressió *en les messions que na feytes* (Torró 2009: 53 <sup>r</sup> 104 <sup>a</sup> 1269),

## *en les missions feytes*

(Torró 2009: 92 <sup>r</sup>236 <sup>a</sup>1269) o en *sia condemnat en les missions* (Torró 2009: 208 <sup>r</sup>269), puix que *alibi* el sintagma apareix com *ab les missions feytes* (Torró 2009: 66 <sup>r</sup>149 <sup>a</sup>1269; 84 <sup>r</sup>211 <sup>a</sup>1269 i 85 <sup>r</sup>213 <sup>a</sup>1269: *ab totes les missions feytes*) i inclús en llatí com *cum missionibus circa causam faciendis* (Torró 2009: 52 <sup>r</sup>103 <sup>a</sup>1269; *cfr.* 84 <sup>r</sup>211 <sup>a</sup>1269: *ab totes les missions feytes e per fer*). També sembla molt claret el valor instrumental de la preposició en un *en asso* (Torró 2009: 83 <sup>r</sup>207 <sup>a</sup>1269). En sa tesis doctoral no contempla PONSODA (1992: 424) est us sino només el de *en* més infinitiu: «el verb *Condemnar* i d'altres menys usats com *punir* [...] regeixen *en* sempre [...] encara que la preposició vaja seguida per un infinitiu» i de fet *casualment* tots els exemples citats duen infinitiu. Lo ben cert és que ara tenim perfectament ya documentat, com a primer testimoni, la preposició *en* en valor instrumental en el s. XIII, més concretament en l'any 1269 i més concretament encara el 18 de febrer, si acceptem aquell primer text (Torró 2009: 37 <sup>r</sup>52), o un divendres, 20 de maig, si acceptem el segon (Torró 2009: 51 <sup>r</sup>101). En la mateixa línia tindriem *en* en un text del 26 de setembre de 1265 de la ciutat de València: *condampnan [...] en les missions a restituir* (*vide* Guinot & al. 2008: 19), en el qual cas es tractaria del primer us documentat de tan valenciana preposició. Com siga, nostre idiosincràtic *en* estava ya present, sense dubte, des del primer moment en que el valencià fon escrit per primer vegada. Si, com ya hem dit, a banda dels impugnats texts de Sent Pere PASQUAL del s. XIII, haviem d'aplegar fins al s. XV per a trobar—per exemple, en Isabel DE VILLENA (1430–90)—els primers testimonis de l'us de l'idiosincràtic *en*

valencià en valor sociatiu, comitatiu o instrumental, ara en seguretat hem de rebaixar la datació fins a casi dos sigles menys, fins a 1265 o 1269. Aixina que darrerament, des dels temps de Mossén ALCOVER, havem guanyat

## un parell de centúries d'antigor

per a la nostra preposició, guanyat—acabem de dir—en certa, perquè, com s'alvançà, en realitat est us ya estava ben documentat per al segle XIII desde fa molt de temps, puix ben documentat en la llengua del valencià S. Pere. En efecte, no pot negarse la presència del valencianisme (*sive* tortosisme) *en* en l'extensa obra pascasiana. Com escriu el seu transcriptor, el plorat pare COSTA (1998: 25), ilustre acadèmic d'esta institució, en l'introducció a la *Biblia Parva* de P. PASQUAL, obra escrita en algun moment entre els anys 1298 i 1300, *en* se troba «Com a preposicio equivalent i substitutiva de *ab*», que era llavors, com havem vist, la forma regularment amprada per escrit. L'importància d'este fet no s'amaga al estudiós de Palma de Gandia i fa notar que tal us: «estava ya present en els mateixos orogens del valencià, com a una de les seues particularitats» (Costa 1998: 26) i recordant, en l'oportuna referència a eixemples concrets, que Sor Isabel DE VILLENA (s. XV) en sa *Vita Christi*, Pere Hieroni TARAÇONA (s. XVI) en ses *Institucions dels furs i Privilegis del regne de Valencia* i Gaspar Blay D'ARBUXECH (s. XVII) en son *Sermo de la Conquesta*, mos oferixen alguns casos de la preposició en eixe mateix valor instrumental (Costa 1998: 26), constatant que «A partir del segle XVIII la substitucio es fa accelerada, sobretot en el llenguatge parlat, fins al punt de que practicament desapareix en ell

l'us de la preposició *ab*» (Costa 1998: 26). El cas és que, en efecte, en esta “Chicoteta Bíblia” tenim exemples tan clars (*uide* Costa 1998: 27) com a *migançant sanch de bochs e de moltons e de vedells era perdo de peccats ;quant majorment en la sanch d'aquell!* (Costa 1998: VII 55), *yo guardar le en tot mō cor* (Costa 1998: XI 61:148), molt ilustratiu el passage *de totes les potencies l̄s quals son consonāts en lo foch ;qual de totes es principalmēt ficada e collocada ab lo pobil e abla cera cō lo ciri es jlluminat? Dichte q̄ aq̄lla potencia qui crema es principalmēt ficada ecollocada enla cera e en lo pobil* (Costa 1998: XVII 74:163), a on trobem una clara equivalència entre *ab* i *en*; igualment baix del títul general *aiustar se deu ab home* trobem *aiutamēt dedeu en home* (Costa 1998: XIX 81:168). Com recorda COSTA (1998: 104 <sup>nota</sup>146): «Es freqüent l'intercanvi, indistintament en els codexs, de *ab* per *en*, i viceversa», de manera que en els dos principals manuscrits estudiats per Joan COSTA, el de l'Escorial i el Vaticà, alternen a sovint per al mateix passage les dos preposicions. Aixina trobem *batejats ab layğ* (en la abreviatura *layğ* en contes de *l'aigua*; Escorial) o *batejats en layğ* (en el manuscrit Vaticà; Costa 1998: XXV 92:180) o, viceversa, *cobril ab boyna de bou* (Vaticà) i *cobrel en boyna de bou* (Escorial; Costa 1998: XXVI 95:182), també *en les sues orelles* (Costa 1998: XXVI 94:182); *ab veu de alegria* i *en veu de alegria* (Vaticà; Costa 1998: XXX 104:187); *en les cordetes de Adam* (Escorial) i *ables cordetes de Adam* (Vaticà; Costa 1998: 25 i XXX 105:189). Ademés, sempre en Pere PASQUAL, trobem en son *Gamaliel un dejunassen xl jorns en pa e en aygua* (Armengol 1905: 154 <sup>r</sup>9) i en ses *Istories unos bateiava en aygua [...] bateiaria en aygua* (Armengol 1905: 75 <sup>r</sup>3). Els possibles exemples del *en* instrumental són manco clars en unes atres obres del pare Pere, com en *Gamaliel*, a

on és molt dubtós un *ligats ab ells en les banderes* (Armengol 1905: 96<sup>r</sup>12), pero ya no tant un *dejunassen xl jorns*

### *en pa e en aygua*

(Armengol 1905: 154<sup>r</sup>9) o en *Istories* uns *bateiava en aygua [...] bateiaria en aygua* (Armengol 1905: 75<sup>r</sup>3). Tenim ademés un *la paraula que diu “yo son Deu e no home” no contrast en aquell que es Deu qui no puscha venir* en el “Debat” o *Disputa* contra els jueus sobre la fe catòlica (Armengol 1907 II: 96<sup>r</sup>3).

És sabut que l'ultracorrecció constituïx igualment una seguríssima prova indirecta de l'existència d'un fenomen i moltes vegades també precisament de l'existència d'una forta repressió acadèmica o social del dit fenomen. En conseqüència és molt significativa la detecció, pel pare COSTA (1998: 27), d'una ultracorrecció en *ells muntaran sen ab i nuu* (Costa 1998: xxxviii 119<sup>r</sup>202; *cfr.* ítem xxxviii 117<sup>r</sup>199: *viu venir ab les nuus*). Conclou COSTA (1998: 27–28): «Nomes havem citat els casos mes clars i patents d'equivalència entre *ab* i *en*. S'en troben molt mes que, per a evitar disquisicions gramaticals i possibles discussions, hem preferit ometre. Son, aixina i tot, mes que suficients per a mostrar una tendència| molt propia de l'idioma valencià, en uns escrits anteriors al segle XV, segurament de les darreries del XIII».

En suma, encara que històricament evitada no a soles per les seues possibles connotacions vulgars sino perque a vegades la polisèmia de *en*, simultàneament local i instrumental, pot resultar enujosa, la forma no ha deixat mai d'usar-se, i al cap, és molt difícil supondre que tots

els *en* instrumentals que apareixen en les obres del pare Pere siguen degudes a intromissions de la parla dels copistes—forçosament de l'Ebre cap avall—a partir del s. XV. Un bon numero n'ha de ser original, algunes instàncies seran sense dubte incorporacions, pero també un atre número de formes originals s'haurà perdut.

Certament, en l'época de SANCHIS, com en les époques d'ALCOVER i de VENY, quan els primers eixemples del *en* valencià es dataven al s. XV, la dita preposició en els texts de PASQUAL constituïa un potencial anacronisme, *potencial* per dos raons bàsiques:

- ◆ En primer lloc, com se digué, sempre existix la possibilitat de que la forma fòra una interferència d'una época posterior i corresponent a la fase de còpia del text. També nosatros, *velis nolis*, habitualment modernisem els texts antics, per eixemple, introduïnt anacronismes no a soles gràfics sino també fonètics, morfològics o lèxics.
- ◆ En segon lloc, la posició del *optimus philologus* ha de ser—i no pot ser atrament—en estos casos una posició de prudència, de deixar obert un finestró a una possibilitat de veritat, ya que l'existència de testimonis—i tants testimonis—de *en* en un únic autor del s. XIII, especialment quan a penes teníem texts d'eixa época, no implica[va] que en el futur no's puguen trobar—se més eixemples. I açò és justament lo que passà...

Certament, com diguerem, la preposició històricament utilizada en valencià en el dit valor instrumental era, en l'época de Pere PASQUAL i en els sigles posteriors *ab*, forma hui—i des de fa molts anys—



completament obsoleta ¿per qué, puix, *en* en conte de *ab* és tan freqüent—tan relativament freqüent—en l’obra del bisbe de Jaén? L’aguda observació de COSTA referent a que tal us «era corrent tant en el grec de la *koiné*, en que estava traduïda la Bíblia dita dels Setanta, com en la versio llatina d’esta, feta per Sant Jeroni» (Costa 1998: 26) mos dona segurament l’explicació de per qué el *doctus* bisbe valencià s’apartà de l’us escriturari general de sa época i adaptà una preposició de raíl tan *popular*: precisament perque per ad ell no era popular sino culta. Els valencians, en efecte, no havem segut els únics en *perpetrar* tan cras *barbarisme*. Com a calc semític el mateix *erro* es donava ya en el llatí bíblic i cristià i inclús en gent de l’alta lliterària d’un Sant AGUSTÍ, qui mos recorda (*loc.* 2,91) que la locució és freqüentíssima en les Escritures (*locutio creberrima in Scripturis*). I encara més: inclús el mateix Deu, la primera volta documentada que s’expressà en llatí, hauria amprat aquell tan poc puriste us, puix en l’any 312, abans de la definitiva batalla del pont Mulvi, l’emperador CONSTANTÍ veu en el cel un signe en forma de creu i en la llegenda grega

*toútō nika*  
 τούτο νικά

“en este venç”, que és empero en la versió llatina de RUFÍ (9,9,10–3) *in hoc signo uincas*, lliteralment “en esta senyal venceràs”. Per a Sant Pere sense dubte estos usos cristians justificarien sobradament l’us de la preposició *en* en valor instrumental.

Dia el gran director de películes de vaquers, el norteamericà d’orige irlandés John FORD (1894–1973), que en l’oest americà quan hi han dos

versions d'un mateix fet, una llegendària i una altra històrica, se pren i es conta la llegendària. Però açò no és cinematografia sino ciència i encara que seria més bonica la *legenda aurea* d'un oríge bíblic i inclús diví, ací donarem la versió que creem històrica. Tot apunta a que el valencià *en* és simplement un calc de la preposició aràbiga *bi*, que també té els dos sentits, local i instrumental, una explicació que queda plenament justificada en el multisecular contacte del valencià en l'àrap dels musulmans. El detall és també congruent en el segur bon coneixement que un mossàrap com PASQUAL, naixcut en una València ciutat majoritàriament habitada per sarraïns, tenia de l'àrap parlat. Aixina que l'erro—*asertar errant*, com diria BALADER (1883: 31): «Cuánta alegría debém/ á un erro fet asertant»—de PASQUAL en vore la cultista part grega i llatina del novell testament però no la popular i singlòtica part aràbiga mos dona segurament l'explicació de l'us *gosat*, conscient i voluntari d'esta veueta a lo llarc de tota la seua obra.

A pesar d'esta rica història interreligiosa, multisecular, plurinacional i transllingüística, la chicoteta preposició *en* en son valor instrumental pot calificar-se de la paraula segurament més perseguida per eixos censors que a sí mateixa se diuen 'normalisadors'. Tal valor—democràtic, existent, real, noble, ver i verdader...—no és ni acceptat ni reconegut per una institució tan poc democràtica com l'Academia Valenciana de la Llengua *innominata*, naixcuda, com tots sabem, com a resultat d'una exigència formulada en un pacte polític per part d'un molt *honorable* polític *casualment* català i *casualment* ultracatalaniste,

acusat ell i tota la seua llarga família de gravíssims i vergonyants fets de corrupció, lo que mos fa recordar aquel vell refrà: *sempre*

### *menjant y grunyint*

*com la bacona d'Artana* (Martí 1909: 175). Qualsevol dels milers de valencians que per obtindre un millor treball o simplement un treball en la seua pròpia regió, en sa pròpia casa, inclús en els llocs que ara són de majoria castellarparlant, com a hores d'ara les tres capitals de província: Castelló, València i Alacant, saben molt bé que mai conseguiran aprovar l'examen obligatori i preceptiu si diuen o escriuen *en* en lloc del català *amb*. Els censors de la temible Junta Qualificadora— inclús el nom, que sona a *Junta Militar*, dona por..., qualificadora de *coneixements* que no qualificada en coneiximents...—no tenen més objectiu que forçar l'unitat de destí en lo universal de *La llengua* i en conseqüència per ad ells tan chicotet element constituïx, no obstant, un formidable i terrible enemic per motiu de la seua ubiqua i freqüentíssima presència en els texts genuïnament valencians; poden ser roïns pero no faves. A major *inri*, en realitat *en*, des de la perspectiva anexionista dels *normativistes*, no hauria de ser considerat cap *atentat* contra la sacrosanta *unitat* i uniformitat de la llengua—¡Heil, Fabra!—perque la forma està també present, com havem vist, en el tortosí, un atre dialecte català segons ells mateixa. Sense dubte, *en* és la paraula més prohibida, més vetada i més perseguida pels llingüicides enemics del democràtic idioma valencià del poble si atresí tenim en conte que

en realitat ací no hi ha una única censura sino dos: una censura en doble ració.

En efecte i com a ulterior implicació llingüística, s'ha de dir que, com és sabut, una de les moltes diferències entre el català i el valencià està en l'ús del verb *estar* en les construccions locatives, tipo *està en el despaig* (Arlandis & al. 2015: 505) o *ya estic ací* front al català *ja sóc aquí*. Se tracta, com és tan habitual en valencià, d'un arcaisme, d'un fenomen de conservació i no d'un *infecte* castellanisme, com alguns voldrien. Tal us, encara hui perfectament viu, està ya documentat en el s. XIII (Diéguez 2012: 18 <sup>r</sup>3 <sup>a</sup>1263: *en Alcoy non podie trobar*; 24 <sup>r</sup>26 <sup>a</sup>1263: *en Boriana e en Castelyo [...]*

## *en terres de Valencia.*

*zo és a saber: en Concentania [...] li trames misatge en Concentania [...] ere en la plaza de la vila dAlcoy*; 25 <sup>r</sup>26 <sup>a</sup>1263: *en Sent Matheu [...] ere en Vals*; 28 <sup>r</sup>38 <sup>a</sup>1263: *era en la vila dAlcoy [...] ere en la vila dAlcoy*; 99 <sup>r</sup>244 <sup>a</sup>1264: *estavan en el pedriç [...] estava en el pedriç*; Torró 2009: 25 <sup>r</sup>9 <sup>a</sup>1269: *estava en Torballos*; 50 <sup>r</sup>97 <sup>a</sup>1269: *aculit en sa casa*; 84 <sup>r</sup>210 <sup>a</sup>1269: *venuda en Exativa*; 250 <sup>r</sup>394 <sup>a</sup>1276: *eran en casa de Bernat...*; Guinot 2008: 54 <sup>r</sup>24 <sup>a</sup>1280: *en VII<sup>a</sup> Aigues*; 60 <sup>r</sup>33 <sup>a</sup>1280: *en Valencia...*) i també, per descomtat, en èpoques posteriors (Esteve 1489: 365 <sup>r</sup>1: *ftare açi en valēcia*). És sabut que en valencià la preposició *a* com a marca de lloc *ubi* '[a] on' queda llimitada a llocs menors i indicant més be proximitat o contigüitat, verbigràcia *a la voreta del riu, al cantó, al sol, als peus del llit... o esperar a la porta, portar al cap...* Contra esta històrica tradició els anexionistes

volen *contra naturam* impondre en valencià l'innovació *a* i obligar als valencians—a lo manco si u vol traure's el famós examen mijà (*scilicet*: català *mitjà*) a dir *a València* en lloc de lo que s'ha dit *tota la vida*—o siga: tota la vida documentada de la nostra llengua—és dir: *en València*.

Aixina que la majoria d'usos de *en* en valencià resulten precisament això: valencià, raó sobrada per a que els censors de la llengua del poble i que irònicament definixen com valencià la llengua que atacant-la i agredint-la diuen defendre, se comporten en realitat de manera especialment violenta contra esta forma emblemàtica de l'idioma valencià, tant per la seua altíssima freqüència quant sobretot perque el català no té res de semblant. *En*, al remat, no és tan sols un element valencià distintiu, emblemàtic, nostre i nòstron, singular, és per damunt de tot un element freqüentíssim, motiu este precisament pel qual aquells que no mos sentim avergonyits de la llengua de mos pares deuríem usar eixa chicoteta senyal nostra d'identitat per totes bandes, proficuament i sense complexos. “En este signe venceràs” digué una veu divinal en el cel sobre el pont Mulvi;

**en en vencerem.**

Per una atra banda, siga el que siga l'orige de *en* en valor instrumental en valencià, la seua tan primerenca presència documentada en esta llengua és a penes cònsona en l'hipòtesis repoblacionista, dogma que vol vore l'orige de les dos llengües històriques de la nostra regió en una inexplicable i absurda distribució territorial dels aragonesos i catalans arribats en la victòria sobre els musulmans i la constitució del Regne de València. En efecte, els partidaris del repoblacionisme llin-

güístic o be deuen aclarir l'ús de la preposició instrumental *en* com un antic relict de d'una fase proto-romànica del valencià—lo que supondria la seua continuïtat fins al s. XIII—o be deuen explicar—ho com una influència de l'àrap, pero en la dificultat de tindre qu'explicar còm en els pocs anys transcorreguts des de la reconquesta de Cocentaina, cap a 1245, la llengua dels repobladors hauria patit tan profunda contaminació i ademés afectant només als catalans que arribaren i no als aragonesos.

L'autor romà i també *homo polygraphōtatos* PLINI mos parla d'artistots grecs com el pintor APELES o l'escultor POLICLET—o POLICLIT—els quals plens de modèstia preferien firmar les seues obres en un imperfecte 'fea' (*faciebat*) ans que en el perfecte 'feu' (*fecit*) habitual, “com si l'art” escriu PLINI “fora una cosa sempre escomençada i mai definitivament acabada”: *tamquam inchoata semper arte et imperfecta* (*nat. præf.* 26–7). En lo científic no serem tan categòrics com aquell categòric archiver català i conscients d'eixa «certitut inhumana» de la que parlava SIMÓ SANTONJA (1997: 26) i de que també la ciència és una cosa sempre escomençada i mai definitivament acabada, donant—los a Vostés, ilustres membres d'esta Real Acadèmia, les gràcies per la seua atenció, conclourem el nostre discurs no en el tradicional i protocolari pero categòric *dixi* 'diguí' propi d'estes solemnes ocasions sino en un modest i inacabat 'dia'

*dicebam.*

## REFERÈNCIES

### REFERÈNCIES

ALCOVER Antoni M. [& MOLL Francesc de B.], *Diccionari català–valencià–balear*, sèu electrònic 2001/2 [= 1926–1962].

ALTET Benito, *Deu y lo món. Ensayo de Monosílabos Valencianos*, Imprenta de D. J. Mateu, València 1858 (II edició corregida y aumentada) [= Librerías París–Valencia, València 1979].

ANÒNIM, *Constitucions del Estudi General de Valencia*, Juan Llorens Cabrera, València 1655 reimpr. de 1611 [= Librerías París–Valencia, València 1980].

ANÒNIM, *Part en valencià de l'ordinari metropolità de Valencia en 1514*, Johan Joffre, València 1514 [= Librerías París–Valencia, València 1992].

ARLANDIS Bernat, LANUZA Marta, LLEDÓ Miquel Àngel, LÓPEZ VERDEJO Voro & RUEDA Óscar, *Nova Gramàtica de la Llengua Valenciana*, Real Acadèmia de Cultura Valenciana – Lo Rat Penat, València 2015.

ARMENGOL VALENZUELA Pedro, *Obras de S. Pedro Pascual. Mártir, Obispo de Jaén y Religioso de la Merced, en su lengua original, con la traducción latina y algunas anotaciones*, Tipografía della Pace di F. Cuggiani, Roma 1905 vol. I; Imprenta Salustiana 1907 voll. II i III.

AUDITOR [– SANCHIS GUARNER Manuel], «Homenaje del Ateneo Mercantil», *Homenajes de las entidades culturales de Valencia a San Pedro Pascual en el III centenario de su canonización*, s. e., València 1973, 15–17.

BALADER Joaquín, *Asertar errant*, Imprenta y Librería de R. Ortega, València s.d. (= 1883) [= Librerías París–Valencia, València 1992].

B[ERNAT]. BALDOVÍ Chusep, *Comedieta nova en un acte y en vers titulada L'agüelo pollastre, paròdia del Tenorio*, Impr. de Sueca de Máximo Juan, Sueca (València) 1859.

CASANOVA Emili, «La situación lingüística en la Comunidad Valenciana: el

valenciano, caracterización y justificación», E. Ridruejo coord., *Las otras lenguas de España*, Universidad de Valladolid, Valladolid 2004, 117–163.

COSTA CATALA Joan S.J. intr. i trans., *La Bíblia Parva de Sant Pere Pasqual*, Lo Rat Penat, València 1998.

DIÉGUEZ M<sup>a</sup> Àngels [& FERRAGUT Concha], *Llibre de la Cort del Justícia d'Alcoi*, Universitat de València – Acadèmia Valenciana de la Llengua, València 2012.

ESTEVE Joan, *Liber Elegantiarum*, Paganinus de Paganinis, Venècia, 1489 [= estudi preliminar de Germà Colón Domènech, Castelló 1988, Inculca].

GUINOT RODRÍGUEZ Enric, *Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, Tres i Quatre, València 1999, II voll.

GUINOT RODRÍGUEZ Enric, DIÉGUEZ M. Àngels & FERRAGUD Carmel, *Llibre de la Cort del Justícia de València (1280 – 1282)*, Universitat de València – Acadèmia Valenciana de la Llengua, València 2008.

MARTÍ MESTRE Joaquim, *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca*, Editorial Afers, Catarroja – Barcelona 2009.

MARTÍ Y GADEA Joaquín, *Vocabulario valenciano – castellano en secciones*, Imprenta de A. López y Comp<sup>a</sup>., València 1909 [= Librerías París – Valencia, València 2002]. *Vocabulari Monosilábich Valenciá – Castellá*, s.i., València 1915.

PONSODA SANMARTÍN Joan J., *La llengua catalana a Cocentaina al segle XIII segons el llibre de la cort de justícia*, Universitat d'Alacant, Alacant 1992, II voll.

RIERA I SANS Jaume, «La invenció literària de Sant Pere Pasqual», *Caplletra* 1 (1986) 45–60. «Literatura antijueva en català: textos i difusió», *Estudi General* 9 (1989) 215–236.

ROIÇ DE CORELLA Joan, *Lo Quart del Cartoxa*, Ajuntament de Valencia, València 1495 [= 1998].



RÒS Carlos, *Tratat de adages y refranys valencians, y practica pera escriure ab perfecciò la lengua valenciana*, Imprenta de Josep Garcia, València 1736 [= Librerías París – Valencia 1979].

SIMÓ SANTONJA Vicent Ll., *Minims Detalls*, Del senia al segura, València 1997.

TORRÓ ABAD Josep, *Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina (1269, 1275–1278, 1288–1290)*, Universitat de València, València 2009.

VENY Joan, *Mots d'ahir i mots d'avui*, Editorial Empúries, Barcelona 1991. *Els parlars catalans*, Editorial Moll, Palma de Mallorca 1998<sub>12</sub>.

## RESPOSTA AL DISCURS D'INGRÉS EN LA REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA D'EN XAVERIO BALLESTER

Leopoldo PEÑARROJA TORREJÓN

Il·lustríssims senyors acadèmics, senyores i senyors:

La competència del nou acadèmic en el camp de la llingüística llatina, arqueoibèrica, etc. evita la lectura protocolària de les seues aportacions bibliogràfiques, relació que afegiria poc als seus mèrits, i que és fàcilment accessible. Títuls com *Amavida*, *A Catulo usque ad Catullum*, *Las Primeras Palabras de la Humanidad* i un cúmul de treballs que abarquen del llatí cristià al celtibèric, donen fe de lo dit. Sí apuntaré que en el tractament del *corpus* toponímic valencià de raül primitiva, yo mateix he pogut utilisar ab fruit les aportacions de l'autor sobre qüestions etimològiques controvertides (em ve a la memoria un rosari de noms: *Altea*, *Xàtiva*, *Bounegre*, *Segorp*, *Paterna*, etc., tractats a sovint ab una patina d'*eironía*); lo que demostra que en materia tan complexa com és la toponímia, pròdiga en formes fosques i desafiants per al filòlec, contem ab uns pocs criteris autorisats, front a la trivialisació dominant.

Me llimate ací a unes poques reflexions al fil del discurs, advertint de bestreta que no hi ha, hui per hui (i, si la hi ha, és sense yo saber-ho), una filologia valenciana, o catalana, científicament asèptica. L'unitarisme

filològic, entés com a la creença en una llengua catalana única de la que el valencià seria mera variant secundària, es transformà fa més de mig segle en ideològic; i és disciplina fortament ideologizada, rendida a l'expansionisme pancatalà. Açò va quedar patent en 1980, ab la publicació de l'epistemològicament escandalosa *Consciència idiomática i nacional dels valencians*, d'Antoni Ferrando Francés. I era ya palpable en *La llengua dels valencians* de Manuel Sanchis Guarner, de 1960, on, entre altres espècies, s'afirma que la "catalanitat substancial de València" no fon no ya un fenòmen medieval, sino d'arrels molt més velles: ibèriques i llatines (*sic*). Dos anys més tart, en 1962, Joan Fuster completava en el *Nosatres els valencians* la teoria visionaria, la mitologia fundacional de la que ha begut i beu encara el programa de liquidació del concepte històric de València.

El mostrari d'esta, digam, *impura scientia* ompli una monografia. Basta recordar, per la relativa altura intel·lectual del autor, el cas de Joan Coromines, qui, mentant a les tropes apostades ab el rei conqueridor a les portes de València en 1238 i a propòsit del topònim Boatella, per exemple, parla sense rubor de "les nostres hosts nacionals", demostrant, en una espècie de joc de rol retroactiu, que les concebia portadores d'una catalanitat nacional directament empeltada en la València de la conquesta. Naturalment, sense concurs de cap atra força, que sempre seria, d'acort ab eixos patrons, anacional, no-nacional.

Per més que el Dr. Ballester ha calificat humilment el tema central de la seua dissertació de "cosa menudeta" (i aixina és des del punt de vista físic, ya que /en/ és la combinació de dos fonemes), és difícil considerar *menuts* en les llengües humanes els signes que pertanyen al vector

fònic i al morfosintàctic. Perque la virtualitat de sistemes tan acotats com el vocàlic o el consonàntic (o el morfofonèmic) és de tal calibre que per sí mateix perfila la fisonomia de la llengua en que nos veem, com en un espill, representats.

Tal és la connexió entre significant, significat i síntoma, que el més il·l·trat opon les formes *sal* i *sòl*, *cara* i *cura*, *fam* i *fum*. I classifica o és classificat segons pronúncia *sig* o *sigui*, *tria*ren o *triassen*, que es difereñien solament en *un* fonema ¿Qué no dir, per tant, de la gama de signes que conformen l'ànima gramatical de l'idioma, com és el cas de les preposicions i signes relacionals que nos ocupen en este cas? Ya en 1991, en *Sintaxis i lèxic en el Tirant lo Blanch: del valencià quatrecentiste al valencià modern*, vaig fer clavapeu en el valor estructurant d'estes paraules, que no se poden evaporar sense que la llengua deixe de ser distinta. És lo que ocorre ab el cas valencià, al supplantar-se la llengua genuïna, la que prové de la propia evolució interna de l'idioma, per una pseudoforma obra d'oficinistes i gent visionària. Ben entés que este procés de suplantació és part, principal pero part, d'un procés global de desvalencianisació i deshispanisació de València, multidisciplinar, programat des del tándem Fuster–Guarner dels 60–62, perfectament eixcutat des dels 70 del sigle xx (Guichard, Llobregat, Colon, Bramon, Barceló, Riera, i un llarc etcétera), i hui en vies de consumació.

Ara be, admés el caràcter fisonomisador d'estos signes, convé definir el valor funcional de la preposició /en/ en el valencià de hui, que, fora del cas de qui suplanta valencià natiu per català adoptat, oferix estos valors semàntico–gramaticals: espacial o locatiu (*viu en València, ho tinc en casa*); temporal (*en estiu, en Nadal*); comitatiu i instrumental (*parlar en*

*la gent, obrir en la clau*); fraseològic (*en pau, en resum, en forma, en conclusió*); i de règim verbal (*pensar en, creure en, convertir en*). Ara be, les ires del supremaciste llingüístic han fet presa especial de dos valors: l'espacial i l'instrumental – comitatiu, és dir, aquells per als que la llengua espanyola general usa /en/ i /con/, i per als que el català fabrià de l'I.E.C. utilisa la preposició invasiva /a/ i la mig-falsa /am/ – /amb/, que mai fon utilizada ni va existir en la nostra València, ni en época clàssica ni moderna, ya que la documentació antiga, tant la vulgar com la literaria, presenten de forma general la preposició escrita /ab/.

Puix be, el Dr. Ballester ha demostrat que l'us de /en/ espacial o instrumental – comitatiu és antiquíssim en la nostra llengua. I no solament en els textos del cap i casal del Regne, ya que tres mostres d'un mateix tipu de registre, el *Llibre de la Cort de Justícia* de València, el de Cocentaina i el d'Alcoy presenten, des de mijans del XIII, un us palmari de /en/ ab estos valors; cosa que, tenint en conte la reticència de la documentació primitiva a portar al text les formes vives de la llengua, certifica que eixe i no atre era el *sermo vulgaris*, la llengua viva de l'época jaumina; i que si les coses eren aixina en el sigle XIII, no podien ser atres en els sigles baixmedievals, en el Sigle d'Or i fins a la llengua moderna, que no ha conegut atra forma en la llengua oral. D'ahí que *estar a casa, viure a València, escriure amb el llapis, raonar am els altres* es percibixquen com a formes alògenes, marginals a la llengua pròpia. Convé resaltar que el *Llibre de Cort de Justícia* de Cocentaina constituix un monument de valor extraordinari per a calibrar la verdadera situació llingüística del s. XIII, i això per les implicacions sociollin-

güístiques, léxico–gramaticals i cosmovisionàries poc après de la conquesta.

Tractant del cas de la llengua en el temps de Joanot Martorell, doní notícia (2010) de que estes formes hui bandejades per una normativissació en que lo anormal s'ha fet norma i la norma anormalitat, pero que, aixina i tot, ha colonisat el *sistema*, despuntaven ya en els textos antics del s. XIII. I ya havia insistit prèviament (1991) en que la fisonomia de la llengua parlada en Valencia, des de sigles arrere, i en saó literaria en el s. XV, era manifestació d'un conjunt de signes solidaris en els quatre vectors de tota llengua natural; i en que tals signes (de pronoms, articles o nexos al lexicó de l'idioma) no poden erradicar–se sense erradicar la llengua. Un usuari valencià actual no contaminat estima seues les formes *esta, nosatres, corder, modo, partix, vinguera* perque 600 anys arrere, o abans encara com yo pense, es decidí lliurement entre diferents opcions evolutives, pero de forma irreversible; i en cert moment es trià opondre *lo pare* i *lo bo*; *el que mira* i *lo que mira*. O usar *yo* (i no *jo*); *que parle* (i no *que parli*); *patix* (i no *pateix*); *estos* (i no *aquestos*); *la meua* (i no *la mia* ni *la meva*); *deneu* (i no *dinou*); *quint* (i no *cinquê*); *servici* (i no *servei*); *frontera* (i no *façana*); *ànimo* (i no *ànim*); *chic* o *menut* (i no *petit*); *eixir* (i no *sortir*); *iglesia* (i no *esglesia*); *espill* (i no *mirall*). I aixina, *ad infinitum*.

No afirme que els canvis llingüístics consistiren en processos democràtics (hi havia prou factors, macro i microprocessos, i no existix consens sobre el seu *modus operandi*). Pero funcionaven en una direcció superadora, no regressiva. En conseqüència, negar el valor espacial i

instrumental del /en/ valencià és extirpar un element vital del cos de la llengua, una tessela central del gran mosaïc que és la llengua viva.

Dos consideracions finals. La primera, sobre la relació entre la vigència de la preposició /en/ i l'obra de Sant Pere Pasqual, un personage naixcut en Valencia poc abans de la conquesta, en 1227; fill de cristians, abat del monastir portugués de Trasmuros, bisbe de Jaén, i mort màrtir en Granada, l'any 1300. O això és lo que refrenda una llarga bibliografia, les 11 bules de Bonifaci VIII datades entre 1296 i 1300 i quant s'ha dit des de Simonet i Menéndez Pidal a Fidel Fita, Demetrio Mansilla o E. Dufourcq. En definitiva, un "mossàrap" prototípic, si nos atenem a l'us tradicional que s'ha fet d'esta paraula, de la que ara no tinc ocasió de discutir. Pero el cas te dos perspectives.

En primer terme, com se dedueix de l'anàlisi dels manuscrits de la *Biblia Parva* fet pel Pare Costa, ara reaferrat per Ballester, la llengua del sant valencià utilisa ab naturalitat la preposició /en/ ab valor instrumental i comitatiu. És inatendible la posició de Sanchis Guarner, qui, de forma intuïtiva, dona per fet que estes característiques son del segle XV, interpolacions dels copistes. La teoria és chocant, ya que acceptar que la llengua del XV tenia per propi eixe us, que és l'únic nostre de sempre, equival a admetre que tenia arrels molt anteriors: les formes gramaticals no naixen per generació espontànea. Per consegüent, no té res d'incoherent postular que la llengua de Pere Pasqual conservara les traces del romànic natiu de Valencia. Sugerix, per cert, el Dr. Ballester la possibilitat de que eixa bivalència funcional de /en/ vinguera influïda pels dos valors bàsics que la preposició /bi/ tenia i te en la llengua àrap, i en concret en l'àrap vulgar de la Xarquía valenciana, copresent ab el

romànic de la terra. Entenga's: *bi l-yadi*, 'ab la ma'; *bi-Balansiyya*, 'en València'. És possible i suggestiu; no m'atreuria a dir provable, ya que dels materials que solc escorcollar pareix deduir-se que l'interacció de les dos llengües no passava del factor lèxic o, a lo més, de la sufixació afectiva. Ademés, tot indica que estos processos eren protorromànics. ¿Cóm, si no, explicar que el famós "*In hoc signo vinces*" vist per Constantí sobre el signe de la creu ans de la batalla del pont Milvi (312), que du /in/ i no /cum/, remetent al ἐν τούτῳ νίκᾳ transmés per l'historiador Eusebi de Cesarea? Vull dir: el procés, latent o patent, ve de prou arre-re.

En fi, és pueril (com fa l'esforçat funcionari Jaume Riera) subordinar la presència en la València prejaumina de vectors culturals com ara el cristianisme natiu, la llengua romànica del territori o diversos elements de caràcter hispànic, occidental, no àraps, de la figura-símbol del sant Pere Pasqual. Be advertint que a les dos primeres realitats seguim referint-nos ab la denominació anòmala "mossàraps" i "mossàrap", quant no tenen d'àrab ni l'orige ni la naturalea ni essència alguna; ans al contrari. Hui utilisen alguns (F. Corriente) el vocable "romandalusi", per a referir-se a lo segon; terme impropri i confús que ha empijorat la situació, això sí, duent l'aigua al molí d'un Al-Àndalus edulcorat i utòpic que hui está en boga pero que és pura mitologia. En definitiva, Pere Pasqual és una manifestació més de lo que denomine en un treball referit a tot Al-Àndalus, "cristianismo en la frontera", entenent per tal el que en les diferents regions de l'Espanya musulmana se prolonga com a fenomen resistent fins a les successives 'reconquistes'. ¿Qué d'extrany té un "Pere Pasqual" en un medi social del que tenim documentats infinitat de cristians de la terra (*nassārā* els dien els veïns islamites) de nom



*Sans, Asnar, Pere, Sancho, Martí, Gonsal, Joan, Maura, Albert, Alfons, Aries, Ramon, Calvet, Berenguer o Espanya*, saga cristiana prejaumina habitual en la Ribera? I d'abrumadora hi ha que qualificar la documentació d'una llengua romànica viva en 1238, que además era estructuralment equivalent al primer valencià documentat de postconquista. Pero estes qüestions podrien ser objecte de dos tractats.

Cosa distinta és que açò resulte inconcebible als fidels i rentistes del dogma fusterguarnerià, que han establert una barrera preventiva respecte de qualsevol fet, text, cos documental, evidència, elaboració teòrica, hipòtesis, i inclús cata arqueològica que comprometa un bri el seu *a priori* ideològic. En el fondo, l'antimossarabisme, l'actitut *adversus mozarabes* iniciada per Fuster en la p. 27 de *Nosaltres els valencians*, desenvolupada per Guichard en 1976 i convertida en aversió en G. Colon o C. Barceló, és símptoma d'una patologia intel·lectual *adversus Valentiam*, 'contra València', que ho es, tot a una, *adversus Hispaniam*, 'contra Espanya', visceral i acientífica. Donem, per tant, la benvinguda a l'excelent estudi del Dr. Ballester, que a bon segur falcarà en aspectes clau el coneixement de la nostra cultura.



REAL ACADEMIA DE  
CULTURA VALENCIANA